

ный сорт джугары, gaty baş – твердый початок, колос, altyaýlyk – шестимесячный, dörtäýlyk – четырехмесячный, ýsaýlyk – трехмесячный. Джугара выращивается с целью получения зерна и кормов для скота. Есть сорт джугары sübsejöwen – метла джугары, он выращивается с целью получения початков, из которых делают веники. Сорт şekerpaş – сахарный стебель, тростник – содержит в стебле много сахара, и из него получают сахарный сок. В народе его называют медовая джугара, сахарный стебель, сладкий стебель, медовый стебель.

Среди злаковых культур кукуруза считается одной из древних. Скорее всего кукуруза пришла в Туркменистан из арабских стран. Об этом говорит ее туркменское название mekgejöwen (буквально джугара из Мекки). Возможно, что семена кукурузы привезли мусульмане из Мекки, а сходство стебля кукурузы с джугарой обозначено частью слова jöwen.

Кунжут (künji) – масличное растение, культивируемое в Юго-Восточной Азии с древних времен. Слово künji встречается уже в памятниках древнетюркской письменности.

В туркменском языке употребляются термины poýba – фасоль, бобы, mäs – маш (зернобобовая культура из Индии, бобы маленькие, овальной формы). Обозначения сортов маша: sary mäs – желтый маш, gara mäs – черный маш, gök mäs – зеленый маш.

Просо, рожь, овес не выращивают в Туркменистане повсеместно. Слово darý (просо) встречается почти во всех тюркских языках.

Земледельческая лексика туркменского языка складывалась в течение многих веков. Ее становление связано с историей туркменского народа, развитием его материальной культуры. Истоки туркменской земледельческой лексики уходят в далекое прошлое, так как Туркменистан – страна древнейшего земледелия.

УДК 811.161.3

УЛАСНАБЕЛАРУСКІЯ ТЭРМІНЫ Ў ТЭХНІЧНАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ

А.М. ГУЛЕВИЧ

Навуковы кіраўнік – ст. выкладчык Г.А. СМАЛЯНКА

З прыняццем у пачатку 1990 года Закона аб мовах даволі востра

паўстала пытанне аб стварэнні тэхнічнай тэрміналогіі на беларускай мове. За некалькі наступных гадоў выйшлі з друку разнастайныя вузкагаліновыя слоўнікі.

Гэты перыяд характарызуецца асаблівай цікавасцю да стварэння "ўласнай" тэрміналогіі, імкненнем "абеларусіць" яе, што тлумачыцца, у першую чаргу, тымі зменамі, якія адбываліся ў нашым грамадстве: распад СССР, набыццё Беларуссю статуса незалежнай дзяржавы, Закон аб мовах - усе гэтыя пазалінгвістычныя фактары моцна паўплывалі на натуральны ход развіцця мовы. А паколькі тэрміналогія з'яўляецца яе неад'емнай часткай, якая жыве і развіваецца па моўных законах, то яна таксама адчула гэты ўплыў.

Частку навукова-тэхнічных тэрмінаў можна знайсці ў слоўніках беларускай мовы агульнага карыстання тыпу *сістэма, сушка, сумесь, струмень, трайнік, топка*, іншыя выпрацоўваліся аўтарамі самастойна шляхам калькавання адпаведных тэрмінаў рускай мовы тыпу *отклонение - адхіленне, ответвитель - адгалінавальнік, ограничитель - абмежавальнік, кабелеискатель - кабелешукальнік, источник - крыніца, повреждение - пашкоджанне*.

Значнае месца аўтары адводзяць уласнай тэрмінатворчасці тыпу *поверх, паверхавы, буйны, буйнасць, галіна, адлюстраванне, выяўленне, стварэнне, бясстужкавы аналіз, падавальны апарат, засцерагальная арматура*.

Да ўласнабеларускай лексікі адносяцца праславянскія, агульнаўсходнеславянскія, уласнабеларускія лексемы, а таксама даўнія запазычанні з польскай мовы або з літоўскай ці праз іх, якія поўнасю асіміляваліся і не ўспрымаюцца як іншамоўныя

Звяртае на сябе ўвагу і той факт, што многія тэрміны, якія былі створаны ў 20-30-я гады на ўласнабеларускай аснове часта аказваюцца няўстойлівымі ў часе і паступова замяняюцца іншымі. У прыватнасці, беларуская тэхнічная тэрміналогія пастаянна адчувала моцны ўплыў з боку рускай мовы, і таму шмат тэрмінаў, утвораных на аснове дыялектызмаў, паступова выходзілі з ужытку і замяняліся тэрмінамі, агульнымі для беларускай і рускай моў тыпу *круцёлка-вяртушка, кут-вугал, бразготка-свердзел, сцяжво, сцяжніца-сцяжка, хібіна-складка, мазіва-змазка*.

Іншыя замяняліся запазычанымі тыпу *падымач-дамкрат, значнік-кёрнер, падвалак-падшыпнік* і інш.

Страта тэрмінаў на ўласнабеларускай аснове абумоўлена таксама і тым, што ў вуснай форме часцей ужываліся ўсё ж тэрміны з

рускай мовы ў сувязі з невыкарыстаннем беларускай у вышэйшых тэхнічных навучальных установах і ПТВ, невялікай колькасцю навукова-тэхнічнай літаратуры на нацыянальнай мове.

Неабходна адзначыць вялікую ролю лацінскай і грэчаскай моў у фарміраванні тэрміналогіі. Менавіта яны на пэўным гістарычным прамежку часу выступалі ў якасці асобных моў навукі ў заходнееўрапейскіх краінах і пакінулі значны след у фарміраванні нацыянальных моў навукі, у тым ліку і беларускай. Калі тэрміны ствараюцца на аснове грэчаскіх і лацінскіх моўных элементаў, яны без цяжкасцей становяцца інтэрнацыянальнымі. Гэта тэрміны тыпу *дэцыметр, мілівольт, мегават, мегаджоўль, вугламер, таўшчынямер, тэрмометр, тэрмаскоп, тэхналогія, спектрограф*.

Сучасная навукова-тэхнічная тэрміналогія фарміравалася пры непасрэдным удзеле шматлікіх рускіх тэрмінасістэм: большасць запазычанняў у нашу мову ішло праз рускую. Таму пры напісанні неабходна ўлічваць гэты факт, а не імкнуцца да штучнага адмежавання ад рускай тэрміналогіі. Жаданне ў любым выпадку аформіць тэрмін па-беларуску, без уліку існуючых моўных сувязей, не спрыяе інтэрнацыяналізацыі тэрміналогіі, тым самым стварае сур'ёзную перашкоду ў далейшым развіцці тэхнічных навук на Беларусі.

Тэрміны ўтвараюцца на аснове існуючых словаўтваральных сродкаў літаратурнай мовы. Стварэнне тэрмінаў--працэс свядомы, якім можна кіраваць. Часта гэта прыводзіць да імкнення апрацаваць тэрмін па-беларускую мову, "абеларусіць" яго.

Так, прадуктыўным тыпам у беларускай мове з'яўляюцца ўтварэнні тэрмінаў пры дапамозе суфікса **-льнік-**, якія абазначаюць шматлікія механізмы, прыстасаванні, а таксама актыўныя часткі абсталявання тыпу *газаразмеркавальнік, гідраўзмацняльнік, глушыльнік, запаўняльнік, шукальнік, фарбараспыляльнік, маслаадбівальнік, абяспыльвальнік, апрамяняльнік, абсгравальнік*. Аднак у тэрміналагічных слоўніках сустракаецца тып такіх назваў з суфіксам **-цель-**, які запазычаны з рускай мовы. Гэта словы тыпу *маслааддзяліцель, запаўніцель, глушыцель, пускачель, пьлааддзяліцель, светладдзяліцель, асвятліцель, аслабіцель*.

З другога боку суфікс **-льнік-** замяняецца суфіксам **-нік-** *электралітычны выпрамнік*.

Імкненнем аформіць тэрмін па-беларуску, надаць знешні выгляд, які адрозніваецца ад рускага адпаведніка, абумоўлена ўтварэнне тэрмінаў з парушэннем словаўтваральных мадэлей. Так,

тэрміны *уравнительная зарядка, уравнитель*, перакладаюцца як *раўнавальная зарадка, раўнавальнік*.

Прадуктыўным тыпам у тэрміналогіі з'яўляюцца ўтварэнні з суфісам **-к-**, якія ўжываюцца са значэннем працэсу. Да гэтай словаўтваральнай мадэлі адносяцца тэрміны тыпу *пераліўка, аплілоўка, падчыстка, праходка, пратарка, зварка*.

У тэрміналогіі ўлічваюць такія асаблівасці тэрміна, як зручнасць у вымаўленні, графічная сцісласць, таму перавагу аддаюць кароткім марфемам **паў-, проці-** тыпу *паўураўнаважаны мост, засцярога проціпажарная, кацёл з процітокамі*.

Такім чынам, нягледзячы на тое, што ў сучаснай тэхнічнай тэрміналогіі запазычаная лексіка займае вельмі вялікае месца, усё ж тэрміны, утвораныя на ўласнамоўным матэрыяле, таксама прысутнічаюць. Хоць гэты пласт лексікі параўнальна невялікі, аднак ён патрабуе пільнай увагі з боку тэрмінолагаў.

У сучаснай тэхнічнай тэрміналогіі назіраецца тэндэнцыя да інтэрнацыяналізацыі, тым не менш ёсць шмат і нацыянальнага як у лексіцы, так і ў словаўтварэнні. Вельмі часта імкненне "абеларусіць" тэрміналогію прыводзіць да пурыстычных спроб замяніць інтэрнацыянальныя тэрміны "сваімі", нацыянальнымі. Тым не менш, як паказвае практыка, усё гэтыя намаганні заканчваліся няўдачай. Натуральны ход развіцця мовы ўсё расставіць па сваіх месцах.

УДК 811.161.3

НАВУКОВА-ТЭХНІЧНАЯ ТЭРМІНАЛОГІЯ: СПАСАБЫ ТЭРМІНАЎТВАРЭННЯ

С.М. САМКОВІЧ

Навуковы кіраўнік – ст. выкладчык А.Б. ГУРНОВІЧ

Роля тэрміналагічнай лексікі ў агульнай лексічнай сістэме мовы ўвесь час павышаецца.

Развіццё навукі і тэхнікі выклікае ўзнікненне новых навуковых галін, што нараджае новыя тэрміналагічныя сістэмы і ўносіць змены ў ўжо існуючыя. У развітых мовах каля 90% лексікі прадстаўлена навуковымі і тэхнічнымі тэрмінамі. Аднак у кожнай вузкай галіне навукі і тэхнікі колькасць спецыяльных тэрмінаў не перавышае 10-15%.